

РЕЦЕНЗІЇ

СЛОВО НА ЩАСТЯ

(рецензія на видання: Фечко-Каневська О. Слово на добро / Передмова Наталії Ребрик. – Ужгород: Гражда, 2016. – 424 с.)

«Не розум від книг, а книги від розуму створилися», – казав талановитий український філософ Григорій Сковорода. І з цим важко не погодитись. Особливо тоді, коли тримаєш у руках солідне, якісне видання, у якому пульсує життя відомої, обдарованої Богом людини, котра має що сказати своїм сучасникам і нащадкам. Такою особистістю є Олена Іванівна Фечко-Каневська – відомий у Закарпатті і далеко за його межами вчитель, наставник і добрий друг для багатьох вихованців та педагогів Хустської гімназії-інтернату.

Книга «Слово на добро. Етичні бесіди», яка вийшла у 2016 році, – це ювілейне видання, що свого роду підсумовує великий практичний і людський досвід непересічної особистості. Відкривається воно ґрунтовною передмовою Наталії Ребрик, опублікованою раніше в книзі «Слово на добро». Дослідниця слушно твердить, що «Олена Каневська – унікальна авторка. Сповна насолодившись її *verba magistri*, усвідомлюєш, що воно вкрай потрібне не лише тобі, Читачеві, а і їй, Оповідачу. Образ учителя-оповідача постійно присутній у тексті і, здається, його можна описати словом, намалювати пензлем, відчутти на дотик» (с.13).

Книга, на мою думку, дуже вдало скомпонована. Ключовим поняттям, що пронизує видання і відображається у назвах розділів, є СЛОВО – «Слово на радість», «Слово про любов», «Слово на добро», «Слово про вчителя». Це те, чим педагог повинен володіти бездоганно, це водночас і зброя, і ліки, ним можна збагатити особистість і духовно, і ментально.

Врешті, це слово покликане зробити читача щасливим: у своїй праці, сім'ї, стосунках із коханою людиною, у «спілкуванні» з довколишнім світом та із самим собою. Відчувати себе гармонійно в усіх аспектах буття – це ключ до щастя, і рецензована книга допомагає відкрити двері в повноцінне, сповнене любові, добра, радості життя.

У першому розділі «Слово на радість» оприянюється величезний практичний досвід учителя. Другий і третій побудований у вигляді бесід на різні морально-етичні теми, у яких прозирає велика життєва мудрість людини, а також дар психолога – своєрідного «пастиря» дитячих та юнацьких душ. І чи не найбільш дієвим інструментом різьблення характеру особистості є слово (мова) та краса (мистецтво) – ключові складові педагогічної практики вчителя-філолога. Про любов мовиться в гло-

бальних та суто особистісних масштабах, про різні її іпостасі: до себе, до ближнього, до коханого, до природи, до Батьківщини, до життя, до Бога тощо.

Людина – це багатогранне творіння природи, і через слово Олена Іванівна намагається «виліпити», удосконалити майже всі його складові: свідомість (мислення), психіку, почуттєво-емоційну сферу, світогляд як «вершину нашої свідомості», моральність (що виявляється у діях та вчинках). Моральні максими – віра, надія, любов, мудрість, справедливість, честь, гідність – саме такі якості виховує в дітей авторка книги і застерігає від таких «ворогів моралі», як заздрість, гордість і лінь. А в кінці розділу «Слово про любов» вона подає «кодекс цінностей сучасного українського вихованця», де узагальнює абсолютні (вічні), національні, громадянські, сімейні, особисті цінності та риси повноцінної людини. Вважаю, що за цим кодексом повинна жити кожна свідомо, патріотично і гуманно налаштована особистість.

Сучасна європейська шкільна наука базується на особистісному підході, а також передбачає розвиток творчих задатків, фантазії, самостійного логічного мислення. Олена Іванівна такі методи застосовує вже давно. Мета її уроків з літератури – «пробуджувати в дитині творчі здібності, виховувати в ній спостережливість, психологічну грамотність, вміння бачити багатогранний внутрішній світ людини, пізнавати себе; прививати навички самостійної критичної оцінки художнього твору, формувати у кожного власний світопогляд» (с.25).

Вона справді виховувала людину європейського мислення, заклала «пружину» самовиховання через психологічний конфлікт, що давав змогу особистості в подальшому чинити правильний вибір та бути морально стійкою.

Рецензована праця має універсальний характер, бо в ній органічно переплелися і психологія, і педагогіка, і філософія, і культурологія, й етика та естетика, і літературознавство, і релігієзнавство, і величезний особистий практичний досвід. Вона синтетична й у стильовому плані, адже тут застосовано науковий, публіцистичний та художній способи викладу. Надзвичайно важливим у рецензованому виданні є науковий компонент, адже, на переконання Олени Іванівни, спілкування з дитиною має будуватися на науковій основі, тому «і батьки, і вчителі мають бути науково «озброєні», горіти полум'ям знань, щоб дітям нести «іскру»,

зважаючи на їхній вік, рівень розумового розвитку» (с.146). Тут потужне ліричне та філософське начало, інтелектуалізм та ерудиція авторки, тонке уміння «грати» на струнах людської душі.

Текст «пересипаний» афоризмами, авторами яких є видатні представники різних сфер культури. Постає перед читачем і ціла галерея особистостей із оточення О.Каневської, насамперед її родина – чоловік, сини, невістки, онуки, а також колеги, колишні учні, друзі, відомі сучасні письменники. Позитивно, що авторка «заземлює» матеріал, а біографічний фактаж надає висловленому реальних контурів. Таким чином, ця книга не лише для педагогів, вона – для кожного, хто прагне гідно, повноцінно прожити своє життя, виховати шляхетних і практичних нащадків, знайти гармонію і своє покликання у житті.

Книга має сугестивний заряд, навіює потребу бути вчителем – відповідальним, компетентним, одержимим своєю працею. Це забезпечується ліричним антуражем, анафоричними фразами, відповідною нарративною структурою – виклад у вигляді довірливої бесіди, автор постійно апелює до свого читача, складається враження, що це лекція, діалог, розмова, має місце постійний вербальний контакт. Такий інтимний тон має вже вступна частина першої книги – «Слово до молодих». Автор висловлює сподівання, що ця книга буде прочитана до кінця. Завдяки обраній викладовій стратегії це справді буде зроблено.

Рецензувати працю Олени Іванівни мені надзвичайно легко, бо, як її колишня учениця, прозираю за кожним рядком особистість талановитої вчительки, а повчання та риторичні питання, висловлені чи зацитовані в тексті, лунають до мене її голосом. Її уроки – це справді «був світ краси і добра, світ гармонії і творчості».

Рецензоване видання – це змістовний практичний посібник з методики викладання української мови та літератури в загальноосвітній школі. Тут педагоги-філологи знайдуть слушні поради, як працювати над аналізом творів різних жанрів, як зробити подібні уроки цікавими і неповторними, здатними розвивати філософське, логічне мислення, розкутість, уміння творити текст, «прочитати художній твір «розумом і серцем» (с.33).

Методично корисними вважаю підрозділи «Опорні плани з літератури» (пригадую, як ми користувалися ними на наших уроках, при цьому самостійно і творчо підходячи до аналізу образної системи, композиції, проблемної та ідейної наповненості художнього твору).

Прикладний характер мають і фрагменти уроків з аналізу творів різних жанрів. Приміром, урок з української літератури в 6-му класі з аналізом вірша В.Симоненка «Дід умер», опорні плани-конспекти, за якими рекомендується аналізувати поетичний твір. Цікавим і дієвим є метод «п'ятихвилинок» на початку уроку. Ці нетрадиційні форми навчання спрямовані насамперед на розкриття творчого та інтелекту-

ального потенціалу учня, а також збагачення його емоційного та практичного досвіду.

У книжці представлені й цікаві, новаторські конспекти уроків, зокрема уроку позакласного читання за книжкою В.Сухомлинського «Гаряча квітка», подано зразки змістовних творів на різні літературні теми.

У цілому, тут можна знайти слушні поради вчителю в різних іпостасях: вихователя, класного керівника, старшого друга. Тут водночас безліч неоцінених порад батькам.

Спостерігаємо пістет Олени Іванівни до творчості Ліни Костенко, їй близька виважено мудра й водночас глибоко лірична поезія відомої письменниці-шістдесятниці, тому до окремих підрозділів видання використано епіграфи з її творів.

Осібне місце в житті кожного свідомого українця займає особистість Тараса Шевченка. Окремі підрозділи книги присвячені «урокам» геніального митця. О.Фечко-Каневська пропонує різні форми опрацювання й засвоєння матеріалу про життєву і творчу долю Кобзаря в 9 класі: це і шевченківський зошит, і тематичні п'ятихвилинки, і, як підсумок, науково-практична конференція.

Цінним у виданні є ілюстративний матеріал, адже всі свої вчительські спостереження і висновки авторка підкріплює фрагментами з учнівських творчих робіт, таким чином вдається простежити, яку зворотну реакцію має запропонований педагогом методичний хід. Досвідчена вчителька слушно вважає, що слід перевтілюватися в особистість учня для того, щоб «завтрашній матеріал спрямувати у потрібному руслі, щоб заглядати в себе, будити себе, відточувати свою учительську стратегію і тактику» (с.62).

Методика Олени Іванівни передбачає не зубрити чи механічно заучувати матеріал, а мислити й розуміти його. Так він легко й надовго запам'ятовується. Відбувається робота душі і розуму: «Насущна проблема методики – пошукове навчання, яке спирається на безпосередній досвід дитини, що займає позицію дослідника, освоюючи оточуючий світ» (с.58). Взагалі, хочеться виділити ще й таку особливість педагогічного методу О.Каневської, як кордоцентризм. Вона переконана, що вчитель повинен відчувати биття серця кожного учня, між ними повинен бути безперервний контакт. І одним із таких шляхів комунікації є «розмова» через твір. Прикметно, що Олена Іванівна нерідко, якщо для цього є підстави, у письмовій формі висловлює свою думку з приводу змісту, форми, ідеї твору чи особи автора.

На апробованих неодноразово прикладах Олена Іванівна показує, як слід поєднати навчальну та виховну складову на уроках з української мови та літератури. Вдалим зразком такого синтезу є запропонована учням 11 класу творча робота – написати лист до Бога.

Варто наголосити й на релігійно-християнському дискурсі рецензованого видання,

адже авторка послідовно пропагує християнські істини, виховує дітей у дусі релігії та християнської моралі. Біблійні істини, переконана вчителька, варто використовувати на уроках, починаючи вже з 5 класу, адже у Святому Письмі можна знайти чимало мудрих висловлювань про слово та його місію: «Бо хто хоче життя любити й бачити дні добрі, Хай береже язик від лихого, уста від слів лукавих» (с.46).

У такий спосіб Олена Іванівна плекає в дітях усе найкраще: пам'ять серця, роду, уміння жити за Господніми заповідями, цінувати своїх близьких тощо.

«Людина – це її тіло, душа, психіка». Прикметно, що про всі ці складові йдеться в книзі відомої вчительки. Вона порушує і розв'язує різні проблеми, актуальні для кожної особистості, особливо такої, яка тільки-но формується і ще не має відповідного життєвого досвіду: про материнство і батьківство, про любов до дітей, подібні етичні міркування авторка ілюструє показовими прикладами з життя та творів відомих митців. Так учитель стає співтворцем учня як особистості.

Наука Олени Іванівни завжди була сучасною, вона йшла в ногу з часом, а точніше – випереджала його на крок. Пригадую, що вже на початку 90-х років на уроках української літератури ми вивчали твори практично всіх заборонених і несправедливо забутих письменників, хоча ще на той час не вся їхня спадщина була перевидана, тим паче не було методичних та критичних матеріалів до їх вивчення. Ми тоді це сприймали, як належне, але згодом, навчаючись на філологічному факультеті, працюючи над дисертаційним дослідженням під мудрим керівництвом авторитетного літературознавця Лідії Григорівни Голомб та розробкою лекцій з курсу «Історія української літератури», я зрозуміла, скільки потрібно працювати над собою і водночас мати відчуття перспективи, щоб стільки знати і так його викладати!

Останній розділ, «Слово про вчителя», є новим у цій книзі. Він відкривається поетичною філософською мініатюрою Олени Іванівни «Яке це щастя – жити у любові», яка задає йому ліричного тону. Авторка зізналася мені, що довго вагалася, чи вміщувати цей розділ до видання, бо завжди відзначалася скромністю, не любила пошанувань, чесно і тихо робила свою велику справу. Вважаю, що подібні матеріали доповнюють змістовний фа-

ктаж книги, через них оприявнюється той рецептивний зв'язок між учителем та учнем, що є наслідком ефективної комунікації. Тут розміщено листи та відгуки учнів Олени Іванівни, надіслані на її адресу, матеріали, опубліковані в місцевій та загальноукраїнській пресі, зокрема інтерв'ю, яке провів з непересічною вчителькою журналіст М.Анишинець.

Відкриває розділ публікація колишнього учня Олени Іванівни, а згодом студента філологічного факультету Ужгородського університету Юрія Клованича. Автор надзвичайно вдало назвав Олену Іванівну «не просто вчителем української мови та літератури, а вчителем життя» (с.381). У листах звучить велика любов і вдячність. Заслуговує, зокрема, на увагу лист відомого сучасного письменника, лауреата Шевченківської премії Петра Мідянки, у якому є такі слова: «Дякую за вітання з нагоди присвоєння мені звання лауреата Шевченківської премії. В тому є і часточка Вашої праці» (с.398). А поетеса Олена Зорич, яка присвятила незабутній учительці збірку «Сонце над Карпатами», у своїх листах висловлює глибоко ліричні слова вдячності за подвижницьку працю на педагогічно-виховній ниві. Ці та інші зразки епістолярію засвідчують, що комунікація між наставником і вихованцем триває, долає відстані й перешкоди.

Змістовним та емоційно наснаженим є «Невідсланий лист-відповідь моїм дописувачам». Органічним мотто до нього стали слова М.Дочинця: «А яке вино годиться літнім людям?» «Доброта і розум – се вино старости», – відповів мій старший приятель» (с. 412). Цей лист адресований усім, хто в епістолярній формі звертався до Олени Іванівни. Дуже добре, що авторка все-таки вирішила надрукувати фрагменти листів, «озвучити потребу діалогу вчителя і учня, вчителя і вчительки» (с. 412).

На подарованій мені книзі Олена Іванівна тремтячою рукою написала: «Я тут була: чи щось лишила по собі?!». Так, дорога моя наставнице, Ваша наука – це безцінний скарб, який несуть у світ ті, яким пощастило бути учнями такого обдарованого, відданого своїй праці й мудрого вчителя, як Ви. А для інших, особливо тих, хто прагне стати вправним педагогом, слово Олени Іванівни Фечко-Каневської, даруючи радість, добро та любов, зазвучить зі сторінок цього змістовного видання.

Е.Ю. Балла,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

**Нове слово в когнітивістиці й лінгвокультурології:
Венжинович Наталія. Фраземіка української літературної мови
в контексті когнітології та лінгвокультурології: монографія. Ужгород:
ФОП Сабов А.М., 2018. – 463 с.**

Рецензована монографічна праця присвячена питанням дослідження мови у тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, пізнанням навколишньої дійсності і способом реалізації такого пізнання у практичній діяльності. Мета, яку декларує авторка у своїй роботі, визначається особливою значимістю проблеми співвідношення мови й мислення, що розв'язується в сучасній лінгвістиці у когнітивному напрямі. Н. Ф. Венжинович ставить перед собою завдання розкрити когнітивні процеси, що пов'язують денотативні значення з конотативними, з'ясувати їх асоціативні, лінгвокультурологічні підвалини.

Монографічне дослідження є, безперечно, актуальним, оскільки суттєвим є дослідження сукупності семантичних змін, що сталися в ході розвитку фразеологічного значення з вільних словосполучень, а також когнітивних процесів, які пов'язують значення вільного словосполучення з фразеологічним.

Для дослідження залучено відповідні фразеологічні одиниці української мови з принагідним використанням матеріалу англійської та російської мов. У роботі Н. Ф. Венжинович спирається на фундаментальні праці українських та зарубіжних учених, а також на ті, в яких представлені нові погляди науковців на природу досліджуваного фраземного корпусу.

Представлена монографія має таку структуру: перелік умовних скорочень, вступ, п'ять розділів основної частини, висновки, список використаної літератури, список джерел ілюстративного матеріалу, список опублікованих праць Н.Ф. Венжинович (98 позицій), а також розширена анотація англійською мовою. На наш погляд, така структура роботи відповідає поставленій меті і завданням, які ставить перед собою авторка.

Вступ містить усі необхідні складники, розміщені у відповідній послідовності, зокрема акцентована увага на актуальності та новизні роботи.

Перший розділ **«Когнітивні аспекти лінгвоконцептуального вивчення фразеологічних одиниць»** окреслює предмет і завдання когнітивної лінгвістики з проєкцією на процеси, що відбуваються при утворенні фразеологічного значення. Охарактеризовано найважливіші погляди сучасних українських та зарубіжних лінгвістів на природу концепту. Авторка послідовно описує співвідношення концептуальних і мовних репрезентацій у когнітивній семантиці, розглядає концептуальну, етнічну та фразеологічну картину світу як похідні етнічних менталітетів. Н.Ф. Венжинович відзначає

основні проблеми дослідження ідіоматики в сучасній лінгвістиці.

У другому розділі **«Теоретичні засади когнітивного й лінгвокультурологічного аналізу фразем української літературної мови»** Н. Ф. Венжинович висвітлює лінгвокогнітивний підхід до вивчення фразеології, характеризує концептуальний аналіз як один із основних методів когнітивної лінгвістики, описує основні етапи лінгвокультурологічного та етнопсихологічного дослідження ідіоматики. Предметом уваги у цьому розділі став когнітивний метод аналізу метафор та метонімії у фразеологізації. Тут продемонстрована важливість такого типу досліджень для виявлення універсального й специфічного у процесі утворення фразеологічного значення.

Третій розділ монографії **«Антропоцентрична репрезентація фраземіки української літературної мови»** присвячено опису й аналізу різноманітних проявів буття людини. Зокрема, представлена у фраземах позитивна та негативна характеристика властивостей, учинків людини, її зовнішній вигляд, мисленнєва та мовленнєва діяльність. Схарактеризовано концептуалізацію дійсності за допомогою власних назв у стійких виразах, а також фраземи на позначення фізичного та емоційного стану людини, її почуттів, переживань, виокремлено стійкі вирази античного походження. Нам видається, що цей розділ є найбільш інформативним на предмет опису ментальних рис українців.

У четвертому розділі **«Семантичний простір фраземіки у функціонально-стильових різновидах української літературної мови»** проаналізовано лінгвокультурологічні особливості відтворення долі людини у творах Т. Шевченка, описана фраземіка повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я», а також окреслена фразеологічна картина світу у прозовому творі Ліни Костенко – романі «Записки українського самашедшого» і романі Б. Харчука «Майдан». У лінгвокультурологічному аспекті виконано дослідження фраземіки у творах закарпатських письменників І. Чендея та П. Скунця. Авторка підкреслює, що відібраний та описаний фраземний матеріал засвідчив майстерність письменників у відтворенні життя, побуту, звичаїв, вірувань українців. За твердженням Н.Ф. Венжинович, у цих творах автори описали у фраземах риси характеру, зовнішність, вчинки, фізичний та емоційний стан героїв. Особливе місце мають фраземи, за допомогою яких відтворена любов до рідної землі, величезна працелюбність українців, а також неповторний гумор.

У п'ятому розділі **«Основні лінгвокультурні концепти фраземіки української літературної мови»**, авторка виокремила та проаналізувала ос-

новні лінгвокультурні концепти, вербалізовані у фраземіці української мови. Описано концептосферу *БОГ*, акцентовано євангельську мудрість у біблійних фраземах, привернена увага до національно-культурних конотацій як способу утілення світу цінностей у мовному менталітеті українців. Концепти *ЧАС* і *ПРОСТІР* української мови розглянуті з погляду їх вагомості у фразеологічній картині світу українців. Значне місце посідають у фраземіці української мови концепти *ВОДА*, *БАТЬКО І МАТИ*, а також *СЕРЦЕ*, *ОКО/ОЧИ*. Описані слова-символи українства у складі фразем, зокрема: *Чумацький Шлях*, *чотири броди*, *хліб*, *вишиванка*, *калина*, *кров*, *рушник* тощо. Кожен розділ завершується лаконічними висновками, в яких подаються підсумки дослідження в ньому.

Загальні висновки підсумовують проведене ґрунтовне дослідження фраземіки української мови у когнітивному та лінгвокультурологічному аспектах. Вважаємо, що авторка досягла поставленої мети, впоралася із завданнями, які поставила перед собою.

Позитивно оцінюючи рецензовану монографію, хочемо зауважити: як і в усякому новаторському дослідженні, що є великим за обсягом, актуальним, насиченим новизною, у ньому наявні певні недогляди, дискусійні моменти. Зокрема, на нашу думку, потрібно більше уваги акцентувати саме на

виокремленні національних особливостей, втілених у фразеологізмах, притаманних українцям, і рисах інших етносів, відмінних від українських; у роботі не всюди уніфіковано порядок представлення матеріалу; наявні подекуди повтори інформації. Проте наші зауваження й побажання мають рекомендаційний характер, вони не впливають на загальну високу оцінку роботи.

У монографії ґрунтовно досліджено фраземіку української мови в когнітивному та лінгвокультурологічному аспектах. Проаналізовано сукупність семантико-когнітивних і лінгвокультурних змін, що спричинилися до становлення й розвитку фразеологічного значення у вільних словосполученнях. Запропоновано лінгвокультурологічний вектор семантико-когнітивного вивчення фразеологічних одиниць антропоцентричної репрезентації. Визначено й описано основні концепти, вербалізовані у фраземіці української мови.

Підсумовуючи, констатуємо, що рецензована монографія Н. Ф. Венжинович **«Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології»** є помітним внеском в теорію когнітології та лінгвокультурології й стане в пригоді викладачам, аспірантам, студентам, а також усім, хто цікавиться проблемами дослідження фраземіки української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології.

В.В. Михайленко,
доктор філологічних наук, професор
кафедри прикладної лінгвістики
ДВНЗ «УжНУ»